

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่องการจัดการแหล่งน้ำสาธารณะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและเทศบาลตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ได้ดำเนินการเพื่อตอบคำถามการวิจัย คือ การจัดการแหล่งน้ำสาธารณะโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และเทศบาลตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูนเป็นอย่างไร โดยมีนักวิจัยหลัก (เทศบาลตำบลบ้านกลาง) นักวิจัยท้องถิ่น (ชาวบ้าน) และนักวิจัยจากภายนอก ร่วมกันเป็นทีมวิจัย เพื่อดำเนินการโครงการวิจัยฯ ภายใต้วัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อทบทวนปัญหา สถานการณ์ และการจัดการแหล่งน้ำสาธารณะที่ผ่านมาของชุมชน และเทศบาลตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน 2) เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ และจัดทำระบบข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการแหล่งน้ำสาธารณะของชุมชน และเทศบาลตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน 3) เพื่อพัฒนาแนวทาง/กลไก การจัดการแหล่งน้ำสาธารณะของชุมชน และเทศบาลตำบลบ้านกลาง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

จากขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย แหล่งน้ำสาธารณะ ในการศึกษา หมายถึง ลำน้ำสายหลักที่ไหลผ่านตำบลบ้านกลาง จำนวน 3 สาย ได้แก่ 1) แม่ติบ มีต้นกำเนิดมาจาก อ่างแม่ติบ ซึ่งอยู่ในเขตอำเภอบ้านธิ ไหลผ่านตำบลมะเขือแจ้ และตำบลบ้านกลาง ไปสิ้นสุดโดยการสมทบกับลำน้ำแม่ยากที่บริเวณด้านหลังของวัดศรีคำ หมู่ที่ 2 ตำบลบ้านกลาง รวมระยะทางที่ไหลผ่านตำบลบ้านกลาง จำนวน 4 กิโลเมตร 2) แม่ยาก มีต้นกำเนิดมาจาก ลำห้วยหินฝนและห้วยแม่สาร ซึ่งอยู่ในเขตตำบลศรีบัวบาน ไหลผ่านบ้านกลาง ไปสิ้นสุดโดยการสมทบกับแม่น้ำกวงที่บริเวณด้านหลังระบบบำบัดน้ำเสียของสำนักงานนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านกลาง รวมระยะทางที่ไหลผ่านตำบลบ้านกลาง จำนวน 5 กิโลเมตร 3) ร่องสาว มีต้นกำเนิดมาจาก อ่างแม่สาร ซึ่งอยู่ในเขตตำบลศรีบัวบาน ไหลผ่านมายังตำบลบ้านกลาง โดยการสมทบกับลำน้ำผ่านทุ่งนาเขตตำบลเวียงยองไปสิ้นสุดที่แม่น้ำกวง ในเขตตำบลเวียงยอง รวมระยะทางที่ไหลผ่านตำบลบ้านกลาง จำนวน 3 กิโลเมตร

กระบวนการ เริ่มจากการทำความเข้าใจร่วมกัน การศึกษารวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ทุนเดิม วิถีชีวิต องค์ความรู้ท้องถิ่น โดยรวบรวมจาก ข้อมูลมือสองหรือข้อมูลที่มีอยู่แล้วจากเทศบาลตำบลบ้านกลาง และจากหนังสือประวัติศาสตร์ในหมู่บ้าน การสัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้เฒ่าผู้แก่ปราชญ์ ผู้นำชุมชนทั้ง 12 หมู่บ้าน และผู้ที่อาศัยอยู่ติดกับลำน้ำ ตลอดจนการสนทนากลุ่ม จากเวทีทบทวนบริบทชุมชนจากผู้ที่เกี่ยวข้องด้านแหล่งน้ำสาธารณะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับลำน้ำแม่ติบ แม่ยาก ร่องสาว ลำเหมือง และบริเวณทางระบายน้ำในหมู่บ้าน การลงพื้นที่สำรวจศึกษาข้อมูลน้ำเสียที่ไหลลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ และสถานการณ์ปัญหาแหล่งน้ำสาธารณะของชุมชนตำบลบ้านกลาง ทั้ง 12 ชุมชนร่วมกับแกนนำ เยาวชน นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยธนบุรีภาคเหนือจากการใช้แหล่งน้ำสาธารณะในชุมชน การวิเคราะห์ สังเคราะห์ลักษณะปัญหา สาเหตุ ผลกระทบ ผลการตรวจวิเคราะห์คุณภาพน้ำผิวดินเพื่อเฝ้าระวังคุณภาพแหล่งน้ำสาธารณะตำบลบ้านกลาง และเพื่อจัดทำฐานระบบข้อมูลแนวทางในการพัฒนาทรัพยากรแหล่งน้ำและการจัดการแหล่งน้ำสาธารณะของ

ชุมชนและเป็นข้อมูลประกอบแผนงานในอนาคตของชุมชนตำบลบ้านกลางและหน่วยงานราชการ รวมทั้งการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนกับพื้นที่อื่นร่วมด้วย

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า การจัดการแหล่งน้ำสาธารณะในอดีต ซึ่งเป็นชุมชนเกษตรกรรม มีการดำเนินการโดยระบบเหมืองฝาย ซึ่งมีผู้นำที่มาจากการคัดเลือกของเกษตรกรผู้ใช้น้ำ แต่ปัจจุบันพื้นที่การทำเกษตรเหลือไม่มาก แม้จะยังยั้งสืบทอดวิถีชีวิต วัฒนธรรมแบบเก่า แต่คุณค่าของสายน้ำถูกลดบทบาทลงจากสายน้ำที่เป็นแหล่งสนับสนุนอาชีพ กลายเป็นสายน้ำเป็นแหล่งรองรับน้ำเสีย การจัดการแหล่งน้ำสาธารณะถูกคาดหวังและให้เป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของรัฐท้องถิ่น คือ เทศบาล กระบวนการมีส่วนร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูไม่พบเห็นอย่างชัดเจน แม้สถานการณ์คุณภาพน้ำจะเสื่อมโทรมลงไปจากการเป็นแหล่งรองรับน้ำเสีย แต่ก็ไม่ได้ให้ความใส่ใจ ทราบจนกระทั่งน้ำเสียจะส่งผลกระทบต่อมายังผู้ที่อาศัยใกล้เคียงลำน้ำ

สาเหตุเชิงลึกของปัญหาแหล่งน้ำสาธารณะในตำบลบ้านกลาง เกิดจากคน ที่ขาดจิตสำนึก มีความเห็นแก่ตัวและความมั่งง่าย ไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ ซึ่งอาจเกิดจากความไม่รู้ ไม่ได้รับทราบข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ ทำให้ไม่คำนึงถึงทัศนียภาพในชุมชนโดยรวม คุณภาพชีวิตของคนในสังคมเป็นแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา ซึ่งท้ายสุดของผลกระทบก็จะย้อนกลับคืนมาสู่คนในชุมชน ซึ่งบางครั้งผู้ที่ไม่ได้มีส่วนทำลายกลับต้องมารับผลของปัญหาดังกล่าวด้วยเช่นกัน

กลไกการจัดการแหล่งน้ำสาธารณะ จะไม่ประสบความสำเร็จและยั่งยืนได้ ถ้าประชาชนหวังเพียงพึ่งพิงแต่รัฐมาจัดการให้ การกำเนิดกลุ่มผู้รักษาน้ำตำบลบ้านกลาง เพื่อสร้างความสัมพันธ์และสร้างเครือข่ายความร่วมมือ เริ่มจากเครือข่ายภาคประชาสังคม ภาคธุรกิจเอกชน และภาคหน่วยงานของรัฐ โดยการไม่ยึดติดกับกรอบแนวทางแบบรัฐที่มีแต่อำนาจสั่งการลงมา การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำให้เป็นหน้าที่พลเมืองในชุมชน ชุมชนต้องจัดการตนเอง โดยเอาชุมชนนำ รัฐเข้ามาเสริม วางแผนการทำงานร่วมกัน นำหลักการมีส่วนร่วมมาใช้ ได้แก่ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ และร่วมประเมินผล

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน ชุมชนที่ได้เข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ต้องเห็นความสำคัญของการใช้ข้อมูลในการขับเคลื่อน กระบวนการเรียนรู้ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น แม้จะเป็นเรื่องที่ชุมชนไม่เคยได้ทำมาก่อน แต่ชุมชนก็อยากให้บ้านเมือง มีสิ่งแวดล้อมที่สะอาด สดใส น่าอยู่ แต่ไม่ได้เริ่มต้นจากตนเอง หวังแต่เพียงต้องการให้รัฐมาดำเนินการให้ ปัญหาที่ไม่ได้รับการแก้ไขอย่างยั่งยืน ชุมชนจึงควรหันมาใช้แนวคิด ชุมชนจัดการตนเอง เริ่มปฏิบัติด้วยตนเองแล้วขยายความคิด ชักชวนข้างบ้าน ชุมชน มาทำด้วยกัน เพราะปัจจุบันการที่จะให้ปัญหาเรื่องใดเรื่องหนึ่งในชุมชนสำเร็จลงได้ ต้องร่วมกันคิด ร่วมกันตัดสินใจ ร่วมกันทำ ร่วมกันรับประโยชน์และร่วมประเมินผล มองปัญหาให้เป็นปัญหาน้ำหมู (สาธารณะ) แล้วมาช่วยกันแก้ไขปัญหาน้ำหมูไปด้วยกัน **ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง** ต้องเห็นความสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วม และการสร้างความตระหนักรู้ในการจัดการร่วมของชุมชนท้องถิ่น ให้ความสำคัญต่อองค์ความรู้ และภูมิปัญญาดั้งเดิม ประสานความร่วมมือกับหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับองค์กร

หน่วยงานในพื้นที่ และนอกพื้นที่ เชื่อมระดับนโยบายทั้งท้องถิ่นและนโยบายระดับประเทศ
ข้อเสนอแนะต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น การดำเนิน
โครงการวิจัย เป็นเรื่องที่ชาวบ้านไม่ค่อยคุ้นเคยมาก่อน โดยเฉพาะกระบวนการเก็บรวบรวม
วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล การดำเนินโครงการจำเป็นต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้และนักวิชาการเข้ามา
ช่วยเป็นพี่เลี้ยง และภายหลังที่โครงการวิจัยวิจัยผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการแล้ว สกว.
ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงควรจัดให้มีการฝึกอบรมและชี้แจงแนวทางการดำเนินโครงการให้เกิด
ความเข้าใจอย่างชัดเจน เพราะนอกจากจะพิจารณาเนื้อหา กระบวนการในงานวิจัยแล้ว ควร
พิจารณาถึงองค์ประกอบของนักวิจัย ระยะเวลา และงบประมาณในการสนับสนุนโครงการวิจัยด้วย
เพื่อให้เหมาะสมกับเนื้อหาของรายงานดังกล่าว